

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-44>

УДК 341.231

В. М. ШАМРАЄВА

доктор політичних наук, професор

професор кафедри міжнародного і європейського права

E-mail: v.shamraeva@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7140-3742>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ЗАХИСТ

АНОТАЦІЯ. Вступ. Політичні права людини є невід'ємною складовою демократичного устрою та забезпечують можливість кожної особи брати участь у формуванні державної влади, контролі за її діяльністю та захисті власних інтересів. Їх дослідження особливо актуальне у контексті поширення авторитарних тенденцій у деяких країнах, обмеження свободи слова, участі в управлінні державними справами; збройних конфліктів і криз, які загрожують базовим політичним правам громадян, таким як право голосу, право на свободу зібрань тощо; цифровізації політики, що створює нові виклики (цензура в мережі Інтернет, кібератаки з метою впливу на вибори); необхідності ефективної імплементації міжнародних стандартів, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та Європейської конвенції про права людини 1950 р.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Політичні права людини – це сукупність прав, які забезпечують особі можливість брати участь у політичному житті суспільства і держави. Вони прямо впливають на здатність особи реалізувати свої інші права та свободи, тому їх захист має фундаментальне значення для стабільності та розвитку правових систем сучасних держав.

Основні політичні права включають: право на участь в управлінні державними справами (особисто або через представників), що закріплено у ст. 25 МПГПП; право голосувати і бути обраним; право на свободу думки, совісті та релігії – ст. 18 МПГПП; право на свободу вираження поглядів – ст. 19 МПГПП, ст. 10 ЄКПЛ; право на свободу мирних зборів і асоціацій – ст. 21, 22 МПГПП, ст. 11 ЄКПЛ; право на доступ до інформації; право на звернення до державних органів.

Ці права є основоположними і в багатьох випадках мають статус, близький до норм *jus cogens* (імперативних норм міжнародного права). Саме тому вони мають розгалужені системи захисту як на національному так і міжнародному рівні. Національний рівень коротко може бути представлений конституційними гарантіями (наприклад, Конституція України, розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»), системою судового захисту (суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди), інститутом Омбудсменів (уповноважені з прав людини), роботою виборчих комісій та адміністративних органів контролю тощо.

У даній публікації особлива увага приділена еволюції системи міжнародного захисту політичних прав людини. Зокрема, на глобальному рівні в рамках системи ООН це Комітет з прав людини, до компетенції якого віднесено розгляд індивідуальних скарг згідно з Факультативним протоколом до МПГПП. На регіональному рівні, наприклад в системі Ради Європи, це Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає скарги про порушення політичних прав відповідно до Європейської конвенції. В системі ОБСЄ функціонує Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ), до компетенції якого віднесено спостереження за виборами та підтримка демократії тощо.

Висновок. У висновках підкреслюється наявність значних викликів, що стоять перед системою захисту політичних прав, а їх дослідження є особливо актуальним у контексті трансформаційних процесів у світі – від зміни політичних режимів до викликів цифрової епохи. Забезпечення ефективних механізмів їх захисту на національному і міжнародному рівнях залишається ключовою умовою для утвердження демократичних цінностей, верховенства права та сталого розвитку суспільства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права людини, політичні права та свободи, дискримінація, вразливі категорії, глобальна та регіональна система захисту, інституційний механізм, міжнародні судові механізми, правовий захист, протидія злочинності.

Як цитувати: Шамраєва В.М. Міжнародні стандарти захисту політичних прав людини: визначення, закріплення та захист. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2025. Вип. 39. С. 402-411. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-44>

In cites: Shamrayeva V.M. (2025). International standards for the protection of political human rights: definition, consolidation and protection. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (39), P. 402-411. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-44> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Політичні права людини становлять один із ключових елементів системи основоположних прав і свобод. Їх захист і реалізація є фундаментом демократичного правопорядку, а також важливою передумовою стабільності, легітимності влади, участі громадян у суспільному житті. У XXI ст. політичні права набувають нової ваги в умовах зростання авторитарних тенденцій у світі; гібридних загроз, включаючи інформаційну війну та маніпуляції виборчим процесом; технологічних змін, що впливають на свободу слова, інформацію та участь у демократичному управлінні; необхідності адаптації міжнародного права до викликів війни, зокрема в контексті обмежень політичних прав на окупованих територіях (як у випадку з тимчасово окупованою АР Крим).

Саме тому, політичні права, зокрема право на участь в управлінні державними справами, свобода слова, асоціацій і зібрань, - це не лише інструмент, а й умова реалізації інших прав і свобод.

До базових політичних прав, гарантованих міжнародним правом, належать: право брати участь в управлінні державою (безпосередньо або через вільно обраних представників); право на рівний доступ до державної служби; свобода вираження поглядів; свобода мирних зібрань та асоціацій (включно з політичними партіями та профспілками); право на вільні та чесні вибори тощо.

Вони закріплені, зокрема, у ст. 21 Загальної декларації прав людини (1948 р.), а також у статтях 19–22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.).

Як бачимо, права людини є основоположною категорією міжнародного та національного права. Політичні права людини займають центральне місце у правовій системі демократичних держав і становлять основу для функціонування громадянського суспільства. Вони забезпечують можливість участі громадян у політичному житті, гарантують свободу слова, мирних зібрань, асоціацій та забезпечують право обирати і бути обраним. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що політичні права є одними з найбільш уразливих та водночас ключових у формуванні демократичної держави.

Стан опрацювання проблеми. До класичних праць з тематики дослідження політичних прав людини слід віднести публікацію М. Новака «UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary» [1], яка являє собою ґрунтовний аналіз змісту кожного з прав, передбачених Міжнародним пактом. Наступною

може бути згадана праця Л. Хенкіна «The Rights of Man Today» [2] - це один із перших оглядів еволюції концепції прав людини, включаючи і політичні права. Також обов'язковою для аналізу є робота Дж. Доннеллі «Universal Human Rights in Theory and Practice» [3] присвячена теоретичному обґрунтуванню універсальності політичних прав.

Сучасний англomовний дискурс з дослідження політичних прав людини представлений і такими науковцями як: В. Бенедек (досліджує вплив цифрового середовища на реалізацію політичних прав) [4], Т. Ландман (аналізує можливі кореляції між політичними правами та рівнем демократії) [5] тощо.

Україномовна література щодо дослідження політичних прав людини в цілому та окремих аспектів цієї проблематики представлена наступними авторами. Є. Грицак - присвятив свої праці комплексному дослідженню політичних прав в умовах трансформацій [6], О. Скакун - у загальних працях присвячує окремі розділи політичним правам, зокрема проблемі політичних прав як інструменту участі в управлінні державою [7] та інші.

Сучасні наукові публікації надають як теоретичне, так і прикладне розуміння механізмів забезпечення політичних прав, що є важливим підґрунтям для подальших досліджень та визначення пріоритетних напрямків подальших реформ.

До джерельної бази слід віднести наступні міжнародно-правові акти: Загальна декларація прав людини 1948 р. (Ст. 19: свобода думки і вираження поглядів; Ст. 21: право брати участь в управлінні державними справами, загальне та рівне виборче право) [8], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) 1966 р. (Ст. 19–22: свобода слова, зібрань, асоціацій; Ст. 25: участь в управлінні державою, рівний доступ до державної служби, право голосу) [9], Європейська конвенція з прав людини 1950 р. (Ст. 10: свобода вираження поглядів; Ст. 11: свобода зібрань та об'єднань; Протокол №1, ст. 3: право на вільні вибори) [10], Копенгагенський документ ОБСЄ 1990 р. (підкреслює обов'язок держав забезпечити вільні вибори, політичний плюралізм, свободу ЗМІ та рівноправну участь) [11], Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. (гарантує політичні права громадян ЄС, включаючи участь у виборах до Європарламенту, місцевого самоврядування, петиції та ініціативи) [12] тощо.

Метою даної статті є здійснення ретроспективного аналізу міжнародних стандартів захисту політичних прав людини із виокрем-

ленням проблемних питань щодо їх захисту на глобальному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Права людини є базовими соціально-правовими орієнтирами сучасного світу, які визнані універсальними, невід'ємними та рівними для всіх. Розуміння поняття та змісту прав людини є вихідною точкою для формування демократичного правопорядку, дотримання верховенства права, справедливості й гуманізму. Вони становлять основу міжнародного права, конституційного права держав, а також міжнародної співпраці.

Права людини не виникли незвідки. Цей процес тривав практично весь період розвитку людської цивілізації. У практично кожній історичній епосі були документи, які у тому чи іншому вигляді закріплювали окремі права та обов'язки окремої особи. Доба стародавнього світу представлена Кодексом Хаммурапі та Едиктом Кіра Великого (VI ст. до н.е.). Еволюцію прав людини доби Середньовіччя представляють Велика хартія вольностей (1215 р.), англійський Білль про права (1689 р.). Подальшу еволюцію прав людини та їх правового закріплення продемонстрували у Новий час Декларація прав людини і громадянина (Франція, 1789 р.), Білль про права США (1791 р.) тощо. XX ст., особливо його друга половина позначена процесами остаточного формування сучасної системи визнання та захисту прав людини у міжнародному праві. Після Другої світової війни відбулося швидке формування міжнародної системи прав людини – система ООН, чисельні Конвенції, Пакти глобального та регіонального характеру.

До основних рис прав людини відносять: універсальність (вони належать кожній людині незалежно від громадянства, раси, статі); невідчужуваність (ці права не можуть бути втрачені або скасовані довільно); недискримінаційність (сучасні системи як міжнародного так і національного права закріплюють рівність усіх перед законом); юридична захищеність (передбачає можливість захисту прав в національних судах та міжнародних судових інстанціях); взаємопов'язаність і неподільність (ця риса підкреслює, що жодна група прав не має пріоритету).

Таким чином інтегративне визначення даного поняття: права людини – це закріплені в міжнародних і національних правових актах юридично гарантовані можливості людини, що відображають її природну гідність, є невід'ємними, універсальними і спрямовані на забезпечення свободи, справедливості, рівності та безпеки [13, с. 224].

Таким чином, права людини – це не лише норми, а й цінності, що відображають уявлення про справедливість, гідність і свободу. Їх тлумачення залежить від філософських, правових і культурних традицій. Міжнародне право намагається об'єднати ці підходи в єдину систему, яка є гнучкою, але принциповою. Її вивчення має фундаментальне значення для утвердження гуманізму, правової держави та верховенства права.

Політичні права є ключовим компонентом системи прав людини. Вони забезпечують можливість кожної особи впливати на політичні процеси, брати участь в управлінні державними справами, реалізовувати свободу вираження поглядів, зібрань і об'єднань. Ці права не лише гарантують участь у демократичному житті, а й створюють механізми підзвітності влади, забезпечення плюралізму та правової держави.

На сьогодні, нажаль, не існує загально-визнаного визначення даного поняття. О.Ф. Скакун визначає політичні права як: «Систему юридичних засобів участі громадян у формуванні, функціонуванні та контролі державної влади» [7, с. 379].

Найбільш відповідним і ємним на думку автора є наступне визначення. Політичні права – це юридично гарантовані можливості людини брати участь у політичному житті суспільства та держави, впливати на формування органів влади, висловлювати свою політичну волю та захищати свої інтереси в політичній сфері.

У класифікації прав людини політичні права належать до першого покоління прав і тісно пов'язані з: особистими правами (право на свободу, недоторканність, справедливий суд); соціальними правами (право на освіту – як умова участі в політичному житті); культурними правами (забезпечення свободи самовираження).

Саме політичні права утворюють ядро демократичного правопорядку та є необхідною умовою реалізації інших прав.

На сьогодні розроблено та досягнуто великої ефективності гарантій та захисту політичних прав людини. Серед найважливіших гарантії реалізації політичних прав необхідно назвати: конституційно-правові гарантії (закріплення політичних прав у конституціях, виборчому законодавстві окремих національних держав), судовий захист (можливість звернення до національних і міжнародних судів, зокрема ЄСПЛ), високою є і роль громадянського суспільства (політичні партії, НДО, журналістика, моніторинг виборів), міжнародні механізми контролю, серед яких Комітет ООН

з прав людини, Венеціанська комісія, ОБСЄ/БДПЛ.

В той же час не дивлячись на значні зусилля світового співтовариства, перед системою захисту політичних прав людини стоїть велика кількість викликів та невирішених проблем, зокрема: авторитаризм та придушення опозиції; фейкові вибори, маніпуляція громадською думкою; обмеження свободи слова під приводом національної безпеки; кіберзагрози та втручання у виборчі процеси; обмеження прав на окупованих територіях (наприклад, для України це Крим, Донбас інші тимчасово окуповані території).

Таким чином, політичні права людини є не лише елементом правового статусу особи, але й інструментом побудови демократії, легітимності влади, забезпечення плюралізму та свободи. Їх реалізація вимагає активної участі суспільства, розвиненого правового регулювання, незалежного судочинства та міжнародного співробітництва. У XXI ст. особливого значення набуває захист політичних прав у цифровому просторі та в умовах гібридних загроз.

Базовим політичним правом вважається свобода слова. Свобода слова – це право особи вільно висловлювати свої погляди, думки, отримувати та поширювати інформацію, не зазнаючи цензури чи переслідувань. Вона охоплює: свободу преси та медіа; свободу академічного висловлення; свободу політичної критики та участі у публічному дискурсі.

Свобода слова, як базове політичне право, знайшло своє закріплення у численних міжнародно-правових документах, наприклад: Ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 р. («Кожна людина має право на свободу переконань і на їх вільне вираження...»), Ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, МПГПП, 1966 р. (гарантує свободу вираження, але дозволяє обмеження у разі захисту національної безпеки, моралі чи прав інших осіб), Ст. 10 Європейської конвенції з прав людини 1950 р. (визнає свободу слова та визначає межі її обмеження).

Для аналізу юридичної практики доцільно зупинитися на справі ЄСПЛ *Handyside v. UK* (1976) [14], яка є однією з найважливіших у практиці Європейського суду з прав людини щодо свободи вираження поглядів і за результатами якої визнано що навіть «шокуючі» чи «образливі» вислови захищаються свободою слова.

Заявником у справі був Річард Гендісайд – британський видавець, який опублікував книжку «The Little Red Schoolbook», призначе-

ну для молоді. Зміст книги порушував теми сексуальності, шкільного життя, авторитетів тощо. Уряд Великої Британії конфіскував частину тиражу та оштрафував видавця на підставі закону про непристойні публікації. Р. Гендісайд подав скаргу до ЄСПЛ, стверджуючи, що це порушення його права на свободу вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ).

Головними юридичними питаннями у справі були: чи було втручання в свободу вираження поглядів, що відповідали закріпленям у ст. 10 Європейської конвенції з прав людини свободам? чи було це втручання виправданим у демократичному суспільстві?

Заявник висував на свій захист аргументи, що мав право поширювати публікацію, навіть якщо її зміст є провокативним або непопулярним. Держава стверджувала, що діяла в інтересах захисту моралі відповідно до законодавства та оціночних повноважень держави.

ЄСПЛ визнав, що було втручання, але вирішив, що воно не порушує ст. 10, оскільки: захист моралі є легітимною метою; держава має «margin of appreciation» – простір для власної оцінки щодо моральних стандартів; заходи були пропорційні створеній ситуації.

І відповідно ключовий висновок було сформульовано так: «Свобода вираження становить одну з найважливіших основ демократичного суспільства... Вона застосовується не лише до «інформації» або «ідей», які сприймаються сприятливо, але також до тих, що ображають, шокують або турбують державу чи будь-яку частину населення...» (п. 49 рішення) [14].

Справа *Handyside v. UK* (1976) стала прецедентною для практики ст. 10 ЄКПЛ. Вперше ЄСПЛ визнав, що свобода вираження охоплює навіть провокативні висловлювання і за результатами її розгляду було запроваджено доктрину «межі дозволеного втручання» (margin of appreciation doctrine). Визначено критерії оцінки обмеження свободи вираження: законність втручання; легітимна мета; необхідність у демократичному суспільстві; пропорційність.

Справу *Handyside v. UK* часто цитують у науковій літературі як доказ того, що свобода слова має широкий, але не абсолютний характер, і що її межі визначаються суспільною необхідністю та культурним контекстом.

Право на участь в управлінні державою – це право кожної особи: брати участь у виборах (обирати і бути обраним); мати доступ до публічної служби; брати участь у формуванні політики (референдуми, громадські слухання, петиції).

Право на управління державою закріплено у наступних міжнародно-правових актах: Ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 р. зазначає, що «Кожен має право брати участь в управлінні своєю країною...»; Ст. 25 МПГПП гарантує право брати участь у веденні державних справ, обирати й бути обраним, доступ до державної служби; Протокол №1, ст. 3 ЄКПЛ гарантує право на вільні вибори через таємне голосування.

Із захисту права на участь в управлінні державою існує доволі широка практика міжнародної системи правосуддя. Для більш глибокого аналізу доцільно взяти справу ЄСПЛ *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) (Заява № 74025/01, Велика палата, рішення від 6 жовтня 2005 р.) [15].

Справа ЄСПЛ: *Hirst v. UK* (2005) стосувалася того, що обмеження виборчих прав ув'язнених має бути виправданим і пропорційним. Заявник Джон Хьорст (John Hirst), громадянин Великої Британії, був засуджений до довічного ув'язнення. Суть проблеми полягла в тому, що відповідно до британського закону, усі ув'язнені не мали права голосувати на виборах незалежно від тяжкості злочину або тривалості покарання. Заявник подав скаргу до ЄСПЛ, стверджуючи, що таке загальне позбавлення виборчого права є порушенням статті 3 Протоколу №1 до ЄКПЛ, яка гарантує право на вільні вибори.

Відповідно головним юридичним питанням було чи відповідає повне автоматичне позбавлення права голосу для всіх ув'язнених стандартам демократичного суспільства, передбаченим статтею 3 Протоколу №1 до Європейської конвенції з прав людини?

Заявник аргументував свій позов тим, що обмеження повинні бути індивідуальними та пропорційними, а не автоматичними. Уряд Великої Британії наполягав, що парламент має право самостійно визначати виборчу політику, і позбавлення права голосу — це частина кримінального покарання.

Суд ухвалив рішення, що загальна заборона на участь у виборах для всіх ув'язнених порушує ст. 3 Протоколу №1.

Ключовими аргументами стали наступні: повна автоматична заборона без врахування типу злочину, тривалості покарання, індивідуальної поведінки є непропорційною; держава має певну «margin of appreciation», але вона не є безмежною; право голосу є основним інститутом демократії, і обмеження цього права має бути винятковим [15].

Важливо підкреслити, що Суд не постановив, що всі ув'язнені повинні мати право

голосу, але заборона має бути диференційованою і виправданою.

Дана справа має значення як прецедент, який вплинув на дебати про виборчі права в Європі. Вона визначає, що право голосу належить до ядра демократичних політичних прав. Рішення Суду залишається спірним у Великій Британії, яка неодноразово заявляла про незгоду з позицією ЄСПЛ, однак вносила певні зміни в національне законодавство [16].

Справа викликала гучну політичну дискусію у Великій Британії, включно з ініціативами не визнавати юрисдикцію ЄСПЛ. Все ж Велика Британія частково відреагувала на рішення Суду: було запропоновано дозволити голосування окремим категоріям ув'язнених. В інших країнах Європи (Німеччина, Нідерланди, Скандинавія) ув'язнені зберігають виборчі права — це підкріплює позицію Суду.

Справа *Hirst v. UK* встановлює стандарт, за яким обмеження виборчого права має бути обґрунтованим, індивідуалізованим та пропорційним. Вона є ключовою для розуміння політичних прав осіб, позбавлених волі, та балансу між покаранням і демократією.

Свобода зібрань, або право на мирні мітинги, демонстрації, пікети — є формою колективного вираження думки, інструментом впливу на владу. Свобода асоціацій це право створювати об'єднання, політичні партії, профспілки, брати в них участь і не бути примушеним до членства у таких організаціях.

Свобода зібрань і асоціацій, як одне із базових політичних прав закреслена у основних міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини. Так, Ст. 20 Загальної декларації закріплює, що свобода мирних зібрань і асоціацій є базовим правом. Ст. 21–22 МПГПП: визнає ці свободи та дозволяє обмеження в умовах необхідності забезпечення національної безпеки, громадського порядку.

Тут доцільно зупинитися на аналізі рішення Європейського суду з прав людини у справі *Kudrevičius and Others v. Lithuania* (2015) [17] — важливого прецеденту щодо свободи зібрань (стаття 11 ЄКПЛ). *Case of Kudrevičius v. Lithuania* (2015) стала прикладом визнання, що страйки та блокування доріг можуть бути об'єктом обмежень, але лише за умов законності та пропорційності. Рішення було прийнято Великою палатою ЄСПЛ від 15 жовтня 2015 р.

Заявниками виступили п'ятеро литовських фермерів, які були учасниками масштабної акції протесту проти цінової політики уряду в аграрному секторі. Протест відбувся 2003 р. коли фермери блокували автомобільні шляхи

державного значення на кілька днів, що спричинило порушення громадського порядку та транспортного сполучення. Учасники протесту були засуджені до адміністративного покарання (штрафи та короткотермінове ув'язнення). Заявники стверджували, що це порушення їхнього права на свободу мирних зібрань, гарантованого статтею 11 ЄКПЛ.

До головних юридичних питань справи можна віднести: чи є блокування автошляхів як форма протесту такою, що підпадає під захист статті 11 Європейської конвенції? Та чи було покарання заявників пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві?

Суд визнав, що мало місце втручання у свободу зібрань, однак дійшов висновку, що: втручання було обґрунтованим; мало легітимну мету (забезпечення громадського порядку); було необхідним у демократичному суспільстві. І відповідно рішення Великої палати: порушення статті 11 не відбулося [17].

ЄСПЛ аргументував своє рішення наступним чином. Стаття 11 захищає навіть протест, що порушує закон, однак: дії протестувальників мають залишатися мирними; захист не є абсолютним: держава має право реагувати, якщо протест спричиняє серйозні перешкоди для громадського життя; блокування ключової транспортної інфраструктури перевищує межі допустимої форми протесту. Аргументи щодо пропорційності покарання були наведені такі: заявники знали про незаконність дій, відмовилися зупинити блокування, а застосовані санкції були помірними.

Kudrevičius v. Lithuania – ключова справа для визначення меж законного протесту. Вона показує, що право на мирні зібрання не захищає форми протесту, які створюють надмірні перешкоди для життя інших осіб, навіть якщо мають політичну або соціальну мету. Її значення полягає в тому, що встановлено важливу межу між захистом свободи зібрань і публічним порядком; не всі протестні дії підпадають під абсолютний захист статті 11; у ряді випадків блокування стратегічної інфраструктури може бути виправдано санкціями.

Справа Case of Bączkowski and Others v. Poland (2007) стосується положень, що держава не може забороняти мітинг лише через політичний зміст.

Рішення ЄСПЛ по справі «Bączkowski and Others v. Poland (Application no. 1543/06)» [18] було прийнято 3 травня 2007 р. Заявниками виступили представники ЛГБТ-організацій у Варшаві. У 2005 р. вони подали заявку на проведення «Параду рівності» - мирної демонстрації на підтримку прав сексуаль-

них меншин. Влада Варшави (мер Лех Качинський) відмовила у дозволі, мотивуючи це технічними причинами та можливістю виникнення громадських заворушень. Інші мітинги (релігійні, націоналістичні) в той же час не були заборонені.

Головними юридичними питаннями у справі були – чи порушила заборона на проведення ЛГБТ-демонстрації: статтю 11 ЄКПЛ – свобода мирних зібрань; статтю 14 ЄКПЛ – заборона дискримінації; статтю 13 ЄКПЛ – ефективний засіб правового захисту?

ЄСПЛ прийняв наступне рішення: відбулося порушення статті 11 (демонстрація була мирною і не становила загрози, тому її заборона не була виправданою); відбулося порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 11 (заявників дискримінували на основі сексуальної орієнтації та поглядів оскільки влада дозволила інші мітинги, але заборонила саме ЛГБТ-акцію); відбулося порушення статті 13 (заявники не мали доступу до ефективного способу оскарження рішення перед проведенням заходу).

Серед аргументів Суду на користь цього рішення були: Свобода мирних зібрань охоплює й непопулярні або контroversійні погляди; обмеження з боку держави має бути законним, необхідним у демократичному суспільстві, пропорційним. А у даній справі цього не було дотримано. Суд підкреслив: «Демократія не просто означає панування більшості, але вимагає плюралізму, толерантності й відкритості для меншин» (п. 63 рішення) [28].

Справа Bączkowski v. Poland — одне з найважливіших рішень ЄСПЛ щодо захисту свободи зібрань та заборони дискримінації. Вона показує, що навіть непопулярні чи суперечливі зібрання заслуговують на правовий захист, а дискримінаційні обмеження з боку держави є неприйнятними в умовах демократії. Це рішення затвердило заборону дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації в контексті реалізації свободи зібрань. ЄСПЛ встановив, що політична або моральна неприязнь до поглядів демонстрантів не є підставою для заборони зібрання. Рішенням по цій справі Суд створив прецедент, який впливає на державну політику щодо ЛГБТ-спільнот у країнах-членах Ради Європи.

Свобода слова, зібрань, асоціацій і участі у владі тісно взаємопов'язані: без свободи слова неможливий повноцінний політичний плюралізм; без права на мирні зібрання неможливе вільне висловлення протесту; а без асоціацій політичні партії та вибори втрачають реальний сенс.

Реалізація цього блоку політичних справ створює умови для демократичного розвитку, відкритості влади, громадянської активності. Політичні права можуть бути обмежені, але лише за умов, необхідності в демократичному суспільстві (законності – обмеження мають бути встановлені законом), пропорційності (відповідності цілі), недискримінації (однакові правила для всіх). Юридичну базу закріплення та захисту цих прав закріплено у ст. 4 МПГПП; ст. 10–11 ЄКПЛ (ч. 2), які допускають обмеження, але суворо регламентують їх.

Свобода слова, право на участь в управлінні державою, свобода зібрань і асоціацій є серцевиною демократичного суспільства. Вони не лише гарантують особисту свободу, а й забезпечують механізми політичної відповідальності влади, діалогу та миру в суспільстві. Міжнародне право встановлює чіткі стандарти їх реалізації та захисту, водночас залишаючи державам обмежений простір для регулювання в межах законності та пропорційності.

В той же час існує багато викликів та загроз у сфері захисту політичних прав людини. Зокрема це зростання процесів пов'язаних із становленням авторитаризму та «демократії з обмеженнями».

Багато держав використовують «гібридні режими», де зовнішні ознаки демократії зберігаються, але політична опозиція, свобода слова та вибори контролюються державою (Росія, Іран, Білорусь). Репресії проти політичних активістів, використання спецслужб для придушення протестів та інші негативні та загрозливі тенденції. Freedom House у звіті за 2023 рік зазначає, що лише 20% населення світу живе у вільних політичних умовах. Легенда оцінок Freedom House полягає у наступних критеріях: Вільна країна (86–100 балів): політичні права реалізуються повною мірою; Частково вільна (36–85): вибори та свободи є, але існують серйозні обмеження; Невільна (0–35): авторитаризм, відсутність чесних виборів і свободи слова..

Таблиця 1. Порівняння ступеня реалізації політичних прав людини (2023)
[Comparison of the degree of realization of political human rights (2023)]

Країна	Ступінь реалізації політичних прав	Проблеми/порушення	Оцінка Freedom House
Україна	Високий (у підконтрольних уряду регіонах)	Окупація частини території, воєнний стан, спроби впливу олігархів, війна	50/100 (частково вільна)
Німеччина	Повний	Проблеми з дезінформацією в інтернеті, зростання політичного екстремізму	94/100 (вільна)
Польща	Високий	Тиск на незалежні ЗМІ, зниження незалежності судової влади	81/100 (вільна)
США	Високий	Поляризація, гібридні втручання у вибори, спроби обмежити право голосу	83/100 (вільна)
Туреччина	Обмежений	Ув'язнення журналістів, придушення опозиції, цензура	32/100 (невільна)
Білорусь	Дуже низький	Відсутність чесних виборів, масові репресії, ліквідація громадських організацій	9/100 (невільна)
РФ (Росія)	Репресивний режим	Цензура, політичні репресії, заборона опозиції, контрольовані вибори	13/100 (невільна)
Швеція	Повний	Високий рівень реалізації, відкритість, активна участь громадян	100/100 (вільна)
Китай	Системно обмежені	Відсутність виборів, цензура, контроль над інтернетом, репресії меншин	9/100 (невільна)

До обмежень свободи слова зараховують використання антиекстремістських законів для обмеження критики уряду, переслідування журналістів, блокування незалежних медіа, а у деяких країнах – використання цензури та пропаганди для контролю над політичним

дискурсом. Прикладами у цій сфері можуть стати: закони про «іноземних агентів» (РФ, Єгипет); репресії проти журналістів (Туреччина, Китай) тощо.

Доволі поширеним порушенням політичних прав є і політичні маніпуляції на

виборах. Зокрема, поширення псевдовиборів, маніпуляції результатами, тиск на опозиційних кандидатів. Виборче право доволі часто обмежується для вразливих груп (в'язні, меншини, емігранти). І прикладом може бути вже згадана справа "Hirst v. UK" (2005) [15], за якою ЄСПЛ прийнято рішення, що заборона права голосу в'язням без індивідуального розгляду порушує Пакт і ЄКПЛ.

Цифрові технології теж визнані в окремому контексті як інструмент і загроза базовим політичним правам. З одного боку це обумовлює появу нових форм політичної участі, з іншого це інструменти масового нагляду, фільтрації інформації, маніпуляцій, наприклад, цифрова цензура, блокування соцмереж, фейкові новини тощо.

Відповідно до звіту Amnesty International 2022 р. цифрова держава може не лише посилювати права, а й поглиблювати авторитаризм.

Іншим фактором сучасних міжнародних відносин, який становить постійну загрозу для політичних прав людини є конфлікти та окупації. В умовах війни чи окупації політичні права суттєво обмежуються: скасування виборів; відсутність вільної преси; придушення протестів; переслідування за політичну позицію тощо. Системне обмеження політичних прав українців, переслідування кримськотатарських активістів ми спостерігаємо під час окупації Криму, частин Донбасу.

Серед проблем, що стоять перед фахівцями є і політична апатія та дезінформація, які стали характерними для сучасного суспільства. Втрата довіри до інститутів влади трансформується у низьку явку, знецінення виборчого процесу. Використання соцмереж для інформаційних атак, що спотворюють демократичний дискурс (наприклад, вплив закордонних акторів на вибори) – це сучасна реальність.

В той же час необхідно відзначити доволі розгалужені механізми захисту політичних прав громадян. До міжнародно-правових засобів відносять Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ); Комітет ООН з прав людини (спостереження за дотриманням МПГПП); ОБСЄ/БДПЛ (моніторинг виборів, свободи слова, об'єднань) та інші. Інституційний контроль здійснюється через омбудсменів, правозахисні організації; конституційні суди; незалежні ЗМІ та журналістські розслідування.

Політичні права – це індикатор стану демократії. Сьогодні вони опиняються під загрозою з боку авторитарних практик, дезінформації, репресій і цифрового контролю. Захист цих прав потребує постійного громадсь-

кого контролю, міжнародного тиску, правових механізмів та інституційної спроможності. Ключовий виклик на цьому шляху: зберегти баланс між безпекою держави та свободою особистості в умовах глобальних криз і технологічних змін.

Висновки. Права людини є основоположною категорією міжнародного та національного права. Політичні права людини займають центральне місце у правовій системі демократичних держав і становлять основу для функціонування громадянського суспільства. Вони забезпечують можливість участі громадян у політичному житті, гарантують свободу слова, мирних зібрань, асоціацій та забезпечують право обирати і бути обраним. Водночас на практиці багато країн стикаються з труднощами в забезпеченні цих прав, що викликає критику міжнародних організацій і правозахисників.

Ідея політичних прав бере свій початок ще з античних часів, коли в Афінах та Римі існували форми народовладдя. У Новий час значний внесок у розвиток політичних прав зробили Велика Британія (Білль про права 1689 р.), Франція (Декларація прав людини і громадянина 1789 р.) та США (Конституція 1787 р. та Білль про права 1791 р.).

Згідно з міжнародним правом, зокрема, Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 р.), Європейською конвенцією з прав людини (1950 р.) до основних політичних прав належать: право на участь в управлінні державою (ст. 21 ЗДПЛ, ст. 25 МПГПП), право обирати і бути обраним (ст. 25 МПГПП, Протокол №1 до ЄКПЛ), свобода вираження поглядів (ст. 19 ЗДПЛ, ст. 19 МПГПП, ст. 10 ЄКПЛ), свобода мирних зібрань (ст. 20 ЗДПЛ, ст. 21 МПГПП, ст. 11 ЄКПЛ), свобода асоціацій (ст. 22 МПГПП, ст. 11 ЄКПЛ), право на доступ до державної служби (ст. 21 ЗДПЛ, ст. 25 МПГПП). Важливим є питання обмежень цих прав у виняткових випадках (наприклад, у період надзвичайного стану).

Сьогодні функціонує система міжнародних механізмів захисту політичних прав, зокрема, Комітет з прав людини ООН (скарги за МПГПП, загальні коментарі), ЄСПЛ в рамках Рада Європи (індивідуальні скарги за ЄКПЛ), ОБСЄ / БДПЛ (моніторинг виборів, експертні висновки), в рамках ЄС (механізм верховенства права, санкції за порушення демократичних стандартів) Міжнародні правозахисні організації (Human Rights Watch, Amnesty International).

У демократичних державах політичні права забезпечуються на практиці через вільні вибори, незалежні ЗМІ, діяльність громадянського суспільства. Однак навіть у таких країнах виникають виклики, зокрема, обмеження свободи слова у зв'язку з боротьбою з дезінформацією. У країнах з авторитарними режимами політичні права часто обмежуються. Зокрема, застосовуються цензура, політичні переслідування, обмеження діяльності опозиційних партій. Прикладами таких країн є Північна Корея, Білорусь, Китай.

Основні проблеми реалізації політичних прав: 1) політична нерівність (вплив фінансово-політичних груп на вибори, монополізація доступу до ЗМІ); 2) обмеження свободи слова (переслідування журналістів і блогерів, блоку-

вання інтернет-ресурсів); 3) формальний характер участі у владі (маніпулятивні референдуми, партійна цензура і тиск у парламенті); 4) цифрові ризики (вплив алгоритмів соцмереж на виборчу поведінку, використання персональних даних для політичної реклами); 5) збройні конфлікти й окупація (втрата виборчих прав на окупованих територіях, переслідування за політичні переконання тощо).

Політичні права є основою демократичного суспільства. Вони закріплені в міжнародних правових актах та конституціях держав, однак їх реалізація стикається з численними проблемами. Захист політичних прав потребує ефективного функціонування правових механізмів та активної участі громадян у політичному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nowak M. UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary. N.P. Engel, 2005. 1280 p.
2. Henkin L. The Rights of Man Today. Westview Press, 1978. 276 p.
3. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press, 2013. 320 p.
4. Benedek W., Kettemann M. Freedom of Expression and the Internet. Council of Europe Publishing, 2020. 215p.
5. Landman T. Human Rights and Democracy: The Precarious Triumph of Ideals. Bloomsbury, 2013. 240 p.
6. Грицак Є. Політичні права людини: загальнотеоретичний аналіз. К.: Юридична думка, 2012. 208 с.
7. Скаун О.Ф. Теорія держави і права. Х.: Право, 2010. 656 с.
8. UN UDHR, 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
9. ICCPR, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
10. ECHR, 1950 URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr
11. Копенгагенський документ ОБСЄ (1990). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/14305.pdf>
12. EU Charter of Fundamental Rights URL: <https://rm.coe.int/16806f53e6>
13. Буткевич В. Г. Регіональні системи захисту прав людини та основних свобод. Міжнародне право. Основні галузі. К., 2004. С. 223-229.
14. Handyside v. United Kingdom (Application no. 5493/72) URL: [https://15hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57499%22\]](https://15hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57499%22])
15. Hirst v. the United Kingdom (No. 2) (2005) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-70442%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-70442%22])
16. Guide on Article 3 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_protocol_1_eng
17. Kudrevičius and Others v. Lithuania (2015) (Application no. 37553/05) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-158200%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-158200%22])
18. Bączkowski and Others v. Poland (Application no. 1543/06) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-117242%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-117242%22])

Стаття надійшла до редакції 17.04.2025

Стаття рекомендована до друку 20.05.2025

V.M. SHAMRAYEVA

Doctor of Political Sciences, Professor

Professor of the Department of International and European Law

E-mail: v.shamraeva@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0002-7140-3742>

V.N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody Square, 4

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF POLITICAL HUMAN RIGHTS: DEFINITION, STRENGTHENING AND PROTECTION

ANNOTATION. *Introduction.* Political human rights are an integral part of a democratic system and provide the opportunity for each person to participate in the formation of state power, control over its activities and protect their own interests. Their study is especially relevant in the context of the spread of authoritarian tendencies in some countries, restrictions on freedom of speech, participation in the management of state affairs; armed conflicts and crises that

threaten the basic political rights of citizens, such as the right to vote, the right to freedom of assembly, etc.; the digitalization of politics, which creates new challenges (censorship on the Internet, cyberattacks to influence elections); the need for effective implementation of international standards, in particular the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 and the European Convention on Human Rights of 1950.

Summary of the main research findings. Political human rights are a set of rights that provide an individual with the opportunity to participate in the political life of society and the state. They directly affect the ability of an individual to exercise their other rights and freedoms, therefore their protection is of fundamental importance for the stability and development of the legal systems of modern states.

Fundamental political rights include: the right to participate in the management of state affairs (personally or through representatives), which is enshrined in Article 25 of the ICCPR; the right to vote and to be elected; the right to freedom of thought, conscience and religion - Article 18 of the ICCPR; the right to freedom of expression - Article 19 of the ICCPR, Article 10 of the ECHR; the right to freedom of peaceful assembly and association - Articles 21, 22 of the ICCPR, Article 11 of the ECHR; the right to access information; the right to appeal to state authorities.

These rights are fundamental and in many cases have a status close to the norms of *jus cogens* (peremptory norms of international law). That is why they have extensive protection systems at both the national and international levels. The national level can be briefly represented by constitutional guarantees (for example, the Constitution of Ukraine, Chapter II "Rights, Freedoms and Duties of Man and Citizen"), the system of judicial protection (courts of general jurisdiction and specialized courts), the institution of Ombudsmen (human rights commissioners), the work of election commissions and administrative control bodies, etc.

This publication pays special attention to the evolution of the system of international protection of political human rights. In particular, at the global level within the UN system, this is the Human Rights Committee, whose competence includes the consideration of individual complaints under the Optional Protocol to the ICCPR. At the regional level, for example, in the Council of Europe system, this is the European Court of Human Rights (ECHR), which considers complaints about violations of political rights under the European Convention. The OSCE system includes the Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), whose competence includes election observation and democracy support, etc.

Conclusion. The conclusions emphasize the presence of significant challenges facing the system of protection of political rights, and their study is especially relevant in the context of transformational processes in the world - from the change of political regimes to the challenges of the digital age. Ensuring effective mechanisms for their protection at the national and international levels remains a key condition for the establishment of democratic values, the rule of law and sustainable development of society.

KEY WORDS: *human rights, political rights and freedoms, discrimination, vulnerable categories, global and regional protection system, institutional mechanism, international judicial mechanisms, legal protection, combating crime.*

REFERENCES

1. Nowak M. (2005). UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary. N.P. Engel. 1280 p.
2. Henkin L. (1978). The Rights of Man Today. Westview Press. 276 p.
3. Donnelly J. (2013). Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press. 320 p.
4. Benedek W., Kettemann M. (2020) Freedom of Expression and the Internet. Council of Europe Publishing. 215 p.
5. Landman T. (2013) Human Rights and Democracy: The Precarious Triumph of Ideals. Bloomsbury. 240 p.
6. Hrytsak E. (2012). Political rights of man: general theoretical analysis. Kyiv: Yurydychna dumka. 208 p. (in Ukrainian).
7. Skakun O.F. Theory of State and Law. Kh.: Pravo, 2010. 656 p. (in Ukrainian).
8. UN UDHR, 1948 URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
9. ICCPR, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
10. ECHR, 1950 URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr
11. OSCE Copenhagen Document (1990). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/14305.pdf>
12. EU Charter of Fundamental Rights URL: <https://rm.coe.int/16806f53e6>
13. Butkevych V. G. Regional systems for the protection of human rights and fundamental freedoms. International law. Main areas. K., 2004. P. 223-229. (in Ukrainian).
14. Handyside v. United Kingdom (Application no. 5493/72) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57499%22%5D%7D>
15. Hirst v. the United Kingdom (No. 2) (2005) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-70442%22%5D%7D>
16. Guide on Article 3 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_protocol_1_eng
17. Kudrevičius and Others v. Lithuania (2015) (Application no. 37553/05) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-158200%22%5D%7D>
18. Bączkowski and Others v. Poland (Application no. 1543/06) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-117242%22%5D%7D>

The article was received by the editors 17.04.2025

The article is recommended for printing 20.05.2025